

Tadeusz Fitych

Pół wieku służby Kościołowi : Giovanniego Battisty Lancellottiego – nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622-1627)

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 7/2, 67-90

2000

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. TADEUSZ FITYCH

PÓŁ WIEKU SŁUŻBY KOŚCIOŁOWI

**Giovaniego Battisty Lancellottiego – nuncjusza apostolskiego w Polsce
(1622–1627)**

Polska historiografia oczekuje na monograficzne opracowanie dziejów nuncjatury, chociażby w jednym z przełomowych momentów chrześcijaństwa w Europie, jakim był okres wojny 30-letniej, zainicjowany praską defenestracją z roku 1618. Bowiem wówczas pogłębiła się tragiczna w skutkach atomizacja Europy. 30-letnia walka pochłonęła aż 1/3 ówczesnej ludności kontynentu. Należy tu zarazem podkreślić, iż dramat wojny 1618–1648 nie był tylko bolesnym konfliktem religijnym. Przemieszały się wówczas trzy konfrontacje: wyznaniowa pomiędzy katolikami i protestantami; miał tu również miejsce konflikt wewnętrzny niemiecki pomiędzy cesarzem i stanami oraz ekstremalna rywalizacja pomiędzy największymi ówczesnymi katolickimi potęgami – Hiszpanią i Francją.

W tej przełomowej dobie żył i posługiwał w Kościele już jako biskup, rzymski prałat Giovanni Battista Lancellotti. W niniejszym przyczynku, pomimo niepełnej jeszcze krytycznej edycji źródeł m.in. z okresu jego nuncjatury, postaramy się jednak wyświetlić problem zarówno szerszego spektrum danych biograficznych (n.b. praktycznie nadal nieznanych w dotychczasowej literaturze przedmiotu, prostując m.in. nawet błędną datę jego śmierci – 1656!), jak też w syntetyczny sposób zaprezentować najnowsze efekty badań związanych ze służbą Giovaniego Battisty Lancellottiego na czterech prestiżowych miejscach tzn. jako: prałata kurii rzymskiej, gubernatora i legata Państwa Kościelnego, a następnie biskupa diecezji Nola i nuncjusza apostolskiego w Warszawie.

1. Osoba nuncjusza

Lancellotti Giovanni Battista (*1575 †1655), prałat papieski, urzędnik watykański czynny m.in. jako abrewiator apostolski i referendarz obydwu Sygnatur, „kanonik bazyliki św. Piotra na Watykanie”, gubernator i wicelegat w czterech największych prowincjach Państwa Kościelnego (Rimini, Faenzy,

Romanii, Benewentu, Ankony i Kampanii Rzymskiej), biskup diecezji Nola w metropolii Neapolu, opat komendatoryjny benedyktyńskiego opactwa św. Piotra w Pedemonte k/Caserty, „*prelato assistente in capella*” i „*decano del Regno*”, nuncjusz apostolski w Polsce.

Wywodził się z żydowskiej rodziny, której początki odnajdujemy we wczesnym średniowieczu w Portugalii, ale już po 1442 roku¹ jej przedstawiciele (m.in. Federico Lancellotti) osiedli się w Rzymie, dalsi zamieszkali w Bolonii i Neapolu oraz w Awinionie i Brukseli². Już w wieku XVII nobilitacja tej rodziny patrycjuszki rzymskich wyrażała się z tytułem „*marchese*”, a po roku 1726 również „*principi di Lauro*” (wiązała się z tym posiadłość ziemska wraz z gotyckim zamkiem Lauro, a usytuowana w Królestwie Neapolu).

W roku 1570 jego ojciec Paolo Lancellotti poślubił Giulię Delfini (†22 III 1591), skoliigaoną z późniejszym papieżem Pawłem V (*Camillo Borghese, rzymianinem*)³. Małżeństwo to miało dziesięcioro dzieci. Giovanni Battista Lancellotti urodził się w Rzymie, w niedzielne popołudnie 20 listopada 1575 roku i został ochrzczony w kościele św. Szymona⁴ (w centrum miasta pomiędzy piazza Navona, a Tybrem). Był szóstym z kolei dzieckiem, ale żyjącym najdłużej, bo aż 80 lat.

Na szybki i prestiżowy angaż kurialny w latach dziewięćdziesiątych 16-go stulecia oraz na dalszy „rozwój kariery” Giovanniego Battisty Lancellottiego decydujący wpływ wywarła pozycja rodziny osiadłej przed półtora wiekiem w Rzymie oraz watykańskie stanowiska jego dwu najbliższych krewnych tzn. – wuja kardynała Scipione (*1527 †1598) i brata Orazio (*8 XII 1571 †9 XII 1620) zamianowanego przez Pawła V kardynałem w roku 1611. Wraz z objęciem Stolicy Apostolskiej przez papieża Pawła V (1605–1621), którego przyśły nuncjusz był nepotem, rozpoczęła się jego błyskawiczna dziesięcioletnia

¹ Tę datę przybycia Lancellottich do Rzymu, prawdopodobnie za Teodorem Amaydenem, podaje Vittorio Spreti w: *Enciclopedia Storico-Nobiliare Italiana*, Milano 1931, vol. 4, p. 32. Datę o wiek późniejszą, a więc przypadającą w połowie XVI stulecia, podaje *Dizionario Enciclopedico Italiano*, Roma (b.r.w.), vol. 6, col. 273.

² Zob. T. Fitych, *Krąg rodzinny – Giovanniego Battisty Lancellottiego – 31-szego nuncjusza apostolskiego w Polsce*, (artykuł złożony do druku).

³ Potwierdzają to cenne studia prozopograficzne opublikowane przez Christopha Webera, zob. *Beiträge zur Kirchen und Kulturgeschichte*, wyd. tenże, Bd. 2: *Senatus Divinus – Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500-1800)*, Frankfurt a. Main. 1996, s. 439 (Tafel XVII u. 50)

⁴ „Joannes Baptista natus fuit die Dominico 20 XI 1575 hora 12 3/4 qui fuit baptizatus die... in ecclesia St. Simonei”, zob. *Zamek Lauro k/Noli*, Archiwum Prywatne Lancellottich (dalej cyt. Lauro, APL): *Notizie genealogiche 1570-1682 f. lr*; por. także „Cenni storici e biografici della Famiglia Lancellotti scritti da Giuseppina Massimo principessa Lancellotti, vedova del principe Ottavio Maria Lancellotti (1789-1852)”, s.p. *Dzieci Lancellottich były chrzczone od 1-go (Porzia) do 6-ciu dni po urodzeniu (Franciszek) i najczęściej w kościele „S. Laurentio in Damaso”*. Zob. Lauro, APL, *Notizie genealogiche 1570-1632 f.lr*.

kariera, realizowana w Państwie Kościelnym przez wówczas jeszcze niespełna trzydziestoletniego Lancellottiego. Paweł V wielokrotnie mianował go gubernatorem i wicelegatem⁵ w czterech największych i najbardziej znaczących – poza rzymską, tzw. „Patrimonium Petri” – prowincjach Państwa Kościelnego.

Po czym na mocy listu apostolskiego Pawła V, wystawionego w formie bulli w dniu 26 stycznia 1615 roku⁶, Giovanni Battista Lancellotti został konsekrowany na biskupa diecezji Nola w dniu 15 marca, a w Niedzielę Palmową 9 kwietnia uroczystym ingresem zainaugurował swoje biskupie duszpasterzowanie⁷.

W okresie 25 XI 1622 – 25 VI 1627 na podstawie decyzji papieża Grzegorza XV pełnił misję nuncjusza apostolskiego w Polsce. Od 27 kwietnia 1623 roku rezydował już w Warszawie jako trzydziesty pierwszy z kolei poseł papieski w Polsce (licząc w tym 10-ciu „nuncjuszy mniejszych”) oraz ósmy, któremu przyszło posługiwać w Warszawie jako nowej, od roku 1596, stolicy Rzeczypospolitej.

W roku 1627 powrócił do diecezji Nola i mimo wyraźnie pogarszającego się od 1634 roku stanu zdrowia biskup Lancellotti dożył sędziwego wieku 80 lat. 23 lipca 1655 roku w Nola zmarł w opinii świętości, a jego ciało zostało złożone w krypcie katedry tamtejszej katedry.

2. Prestiż i koligacje rodziny Lancelottich

Przy całym obiektywizmie w ocenie kompetencji i walorów osobowych, w dobie największego rozkwitu nepotyzmu, nie sposób nie uwzględnić wpływu rodzinnego prestiżu na rozwój kariery kościelnej Giovanniego Battisty Lancellottiego. Przechodząc więc do bardziej szczegółowej prezentacji prozopograficznego (czyli rodzinnego) portretu Giovanniego Battisty, wypada nam zauważyć, iż jeśli w dobie papieża Urbana VIII do grona najpotężniejszych rodzin rzymskich należałoby zaliczyć Astalli, Borghese, Cenuci, Massimi, Rovere – to Paulo ojciec Lancellottiego od r. 1585 należał już do patrycjuszy rzymskich⁸. Natomiast matka Giovanniego Battisty, Giulia Delfini (†22 III 1591) była skoligaconą z późniejszym papieżem Pawłem V (*Camillo Borghese*, rzy-

⁵ Warto tu odnotować kolejną cenną publikację zawierającą efekty rozległych badań prozopograficznych Christopha Webera, zob. *Legati e governatori dello Stato Pontificio (1550-1809)*, oprac. tenże, Pubblicazioni degli Archivi di Stato – Sussidi 7: Roma 1994, s. 729.

⁶ Zob. AV, Acta Vicecanc. 15, f. 119.

⁷ O takiej dacie objęcia diecezji pisze G. Remondini, *Della Nolana Ecclesiastica storia*, t. 3, Napoli 1757, s. 291. Trzy lata później, podczas uroczystości Wszystkich Świętych, papież obdarzył go wysokiej rangi prałaturą: „prelato assistente in capella” – prałata otrzymującego miejsce przy tronie papieskim, analogiczne do miejsc zajmowanych przez ambasadorów w kapiłach papieskich.

⁸ Zob. T. Fitych, *Herb rodziny Lancelottich oraz jej przedstawiciela Jana Chrzciela Lancellotti – nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622-1627)*. Saeculum Christianum. R. 1 1994, nr 1, s. 161-172.

mianinem)⁹. Była ona bowiem wnuczką Nicoletto del Cavaliere, którego żoną była z kolei wnuczka Pawła V Borghese, Diana Vittori. Ponadto jego ciotka, Settimia Delfini, poślubiła Curzio Vittoriego, szwagra Margerity Borghese – siostry papieża, w związku z czym Lancellotti stał się w szerokim tego słowa znaczeniu nepotem papieskim¹⁰. Z kolei poprzez inną ciotkę, Vittorię Delfini, był on kuzynem Emilio Altieriego, którego zaangażował w roli audytora swej nuncjatury w Warszawie, a który później został wybrany papieżem i przyjął imię Klemensa X¹¹.

Ponadto najpóźniej od roku 1631 rzymska rodzina Lancellottich była także skoligacona z Cosimo de Torresem (*1584 †1 V 1642), który poprzedził Giovanniego Battistę na nuncjaturze w Warszawie. Urodził się on w 1584 roku w Rzymie, w zasłużonej rodzinie hiszpańskiego pochodzenia (z Malagi). Jego rodzicami byli markiz Giovanni de Torres i Giulia z księżęcej rodziny Mattei. Na rzymskim uniwersytecie „Sapienza” zdobył tytuł doktora obojga praw. Ten zdolny, energiczny i zdecydowany młody prawnik oraz nepot kardynałów Ludovico de Torresa i Giacomo Matteo de Mattei, od roku 1605 pracował w Kurii Rzymskiej, pełniąc urząd protonotariusza apostolskiego i referendarza obydwu Sygnatur. Papież Grzegorz XV mianował go 17 marca 1621 roku biskupem Adrianopola, a nieco później, 21 maja 1621 roku, nuncjuszem w Polsce, gdzie przebywał do 19 listopada 1622 roku¹². Zanim opuścił nuncjaturę, 5 września tegoż roku, mianowano go kardynałem kapłanem kościoła tytularnego św. Pankracego¹³. Zaledwie przybył do Rzymu, został mianowany prefektem Kongregacji Soboru. Urząd ten pełnił od połowy roku 1623 do roku 1626¹⁴. Był również, od 9 IX 1622, konprotektorem, a od 23 VIII 1623 do 1 V 1642 protektorem Polski. Papież Urban VIII 16 IX 1624 roku uczynił go arcybiskupem Perugii.

⁹ Potwierdzają to cenne studia prozopograficzne opublikowane przez Christopa Webera, zob. *Beiträge zur Kirchen und Kulturgeschichte*, wyd. tenże, Bd. 2: *Senatus Divinus – Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500-1800)*. Frankfurt a. Main 1996, s. 439 (Tafel XVII u. 50)

¹⁰ Zob. *Beiträge zur Kirchen und Kulturgeschichte*, wyd. Christoph Weber, Bd. 2: *Senatus Divinus – Verborgene Strukturen im Kardinalskollegium der frühen Neuzeit (1500-1800)*. Frankfurt a. Main. s. 439 (Tafel XVII u. 50).

¹¹ Zob. tamże, s. 439.

¹² Podczas pracy w Kurii Rzymskiej od roku 1619 jego kolegą był Ludovico Ludovisi, który wkrótce został sekretarzem Stanu, po wyborze na papieża jego wuja Grzegorza XV. Na mocy decyzji Grzegorza XV Cosimo de Torres miał objąć polską nuncjaturę po biskupie Francesco Diotallevi. Regest niektórych dokumentów z okresu jego nuncjatury w Polsce wydał Paweł Collura, zob. *Repertorium rerum polonicarum in archivio Dragonetti de Torres in civitate Aquiliana*, wyd. P. Collura, w: *Elementa ad Fontium Editiones*, T. 5: 1962, s. 15-30.

¹³ Zob. HC, Vol. 4, ss. 16, 68, 149, 277.

¹⁴ Zob. *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto Centenario dalla Fondazione (1564-1964) – Studi e ricerche*. Appendice I, Città del Vaticano 1964, s. 272-273; 306-307.

W kolegium kardynalskim w okresie od XVI do XVIII w. znalazło się aż trzech przedstawicieli rodziny Lancellottich. Na konsystorzu w dniu 12 XII 1583 zamianowanym został Scipione Lancellotti (*1527 †2 VI 1598), który po uzyskaniu doktoratu obojga praw na uniwersytecie w Bolonii¹⁵, rozpoczął swą karierę w Kurii Rzymskiej, otwierając tym samym drogę swemu bratankowi Orazio (*8 XII 1571 †9 XII 1620). Ten swą karierę rozpoczął w jednym z trzech trybunałów Kurii Rzymskiej jako referendarz obu Sygnatur. Jego wuj, kardynał Scipione Lancellotti, otrzymał zapewnienie papieża Grzegorza XIII, że Orazio zastąpi go na urzędzie audytora Św. Roty, co stało się faktem 26 lipca 1596 roku, po ukończeniu przezeń zaledwie 22 lat (wkrótce od referendarzy wymagany będzie wiek 25 lat), ale już za pontyfikatu papieża Klemensa VIII (1592–1605)¹⁶, 14 października 1609 roku rozpoczął on pracę w Penitencjarii Apostolskiej, powierzoną mu przez papieża Pawła V (1605–1621)¹⁷. Gdy ukończył 40 lat, za wstawiennictwem kardynała Michele Angelo Tonti tenże papież, doceniając jego kompetencję oraz głęboką pobożność, 17 sierpnia 1611 roku mianował go kardynałem kapłanem kościoła św. Zbawiciela w Lauro¹⁸ (to właśnie tutaj jego młodszy brat Tiberio Lancellotti (*1577 †1629) nabędzie najpierw posiadłość ziemską i zamek oraz tytuł „markiza”). Później, tzn. po 9 kwietnia 1616 roku, został on jeszcze prefektem Kongregacji Soboru¹⁹. Od 1616 roku inspirował papieża do powołania Kongregacji Propagandy Wiary²⁰.

Ponadto w okresie od końca XVI wieku wielu przedstawicieli rodziny Lancellottich spotykamy na urzędzie biskupim, w życiu zakonów męskich i żeńskich, jak też zaangażowanych na polu intelektualnym²¹.

Warto tu także podać fakt, że odnalezione źródła pozwalają przybliżyć krąg Lancellottich pielęgnyjących w okresie 1611–1633 różnego typu korespondencję

¹⁵ Zob. artykuł *Lancellotti Scipione, cardinale* w: G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*. Vol. 37, Venezia 1846, s. 85-86.

¹⁶ Zob. E. Cerchiarì, *Capellani papae et Apostolicae Sedis auditores causarum Sacri Palatii Apostolici, seu Sacra Romana Rota ab origine ad diem usque 20 septembris 1870*. T. 2. Roma 1921, s. 127-128.

¹⁷ „Altro di deputazione di reggente della Sacra Penitenziaria Apostolica a favore di Monsignore Orazio Lancellotti, li 12 XII 1609, zob. Lauro, APL, Inventario 1728 f. 3v Arm.B, Parte p.a, Mazzo C, n. 12; tamże, Inventario 1833 „B” f. 8v.

¹⁸ Zob. artykuł *Lancellotti Orazio, cardinale*. W: G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*. Venezia 1849, vol. 37, s. 87. Orazio, będący nepotem kardynała Scipione, w roku 1610 odrestaurował jego pierwszy kościół kardynalski św. Szymona.

¹⁹ „Breve di deputazione dell'offizio di deputato della Congregazione del Concilio spedito a favore del Cardinale Oratio Lancellotti, li 9 Aprile 1616”, zob. Lauro, APL, Inventario 1728 f.3v Arm. B, Parte p.a, Mazzo C, n. 15; tamże Inventario 1833 „B” f. 9r. Zob. także, *La Sacra Congregazione del Concilio. Quarto centenario dalla fondazione (1564-1964): studi e ricerche*. Przedm. abp P. Piazzi, Città del Vaticano 1964, s. 271.

²⁰ Por. L. von Pastor, *Storia dei papi*. Vol. 1. Roma 1931, s. 615.

²¹ W szerszym stopniu problematykę tę naświetla T. Fitych – Zob. *Krąg Rodzinny*.

z kardynałem Maffeo Barberinim, początkowo jeszcze jako biskupem Spoleto (1608–1617) i legatem Bolonii (1611–1614), a później już z papieżem Urbanem VIII (06 VIII 1623 – 29 VII 1644). Wśród korespondujących z tym ambitnym hierarchą znajdujemy między innymi benedyktyna Lancellotto Lancellottiego (*1583 †1643) „abate olivetano da Foligno e Fabiano”; ze Spoleto pisali: Lorenzo Lancellotti, doktor Mario Lancellotti; ze Spoleto i Perugia – Maurizio Lancellotti; z Camerino – Pietro i Paolo Lancellotti oraz Vittorio Lancellotti²².

3. Kariera kościelna Giovanniego Battisty Lancellottiego

Szczytem kariery kościelnej również w óczesnej dobie był kardynalat. W przypadku Giovanniego Battisty Lancellottiego, (problem promocji kardynalskiej był także wielce aktualny, ale pozostał jedynie dramatyczną i do końca niewyjaśnioną kartą) była to więc jedynie nominacja na nuncjusza apostolskiego. Usiłując jednak w pełni ocenić pracę dyplomatyczną Giovanniego Battisty Lancellottiego, który należał początkowo do kandydatów na nuncjaturę I-szej kategorii w Paryżu²³, ale w końcu objął nuncjaturę II-giej kategorii, ale za to w drugim co do wielkości terytorium państwie, a czwartym co do liczby mieszkańców w Europie (co więcej na przełomie XVI i XVII w. Polska wchodziła w skład ośmiomocarstwowego układu politycznego: Hiszpania, Francja, Anglia i Austria na zachodzie oraz Rzeczpospolita, Rosja, Szwecja i Turcja na wschodzie) i mającym kluczową pozycję w polityce Stolicy Apostolskiej w sytuacji narastającego zagrożenia tureckiego, trzeba dokonać krytycznej prezentacji ponad 50-ciu lat jego służby pełnionej w Kościele. Giovanni Battista Lancellotti, jak już podkreśliliśmy, to przedstawiciel jednej z największych i bardziej zasłużonych rodzin rzymskich, który swoją karierę kościelną rozpoczął w klasyczny sposób, tzn. od pracy w dykasteriach Kurii Rzymskiej, a następnie przez 10 lat kontynuował ją w Państwie Kościelnym i przez bez mała 5 lat w nuncjaturze apostolskiej w Warszawie, a wreszcie duszpasterzując przez 35 lat w prestiżowej diecezji Nola w metropolii neapolitańskiej, po śmierci naznaczonej opinią świętości pozostaje nadal praktycznie nieznanym i to nie tylko w swej diecezji, ale także w najnowszej włoskiej i europejskiej literaturze historycznej i biograficznej. Poniżej przedstawimy więc skrótowe charakterystyki i oceny poszczególnych etapów jego kariery.

3.1. Okres pracy w Kurii Rzymskiej do r. 1605

Pomimo przeprowadzenia wielu starannych kwerend źródłowych, nie potwierdziły one jednak faktu odbycia przez Lancellottiego (jak też jego naj-

²² Świadczą o tym kodeksy przechowywane w Bibliotece Watykańskiej „Barb. Lat.” oraz regesty zdeponowane w APL w Lauro.

²³ Zob. L. von Pastor, *Storia dei Papi*, s. 110.

bliższego rodzeństwa) studiów w miejscu zamieszkania, czyli w samym Rzymie. Do końca nie wyjaśnionym pozostaje ponadto dokładana data rozpoczęcia studiów. Możemy jedynie przypuszczać, iż mając niespełna szesnaście lub osiemnaście lat, czyli w roku 1591 Giovanni Battista Lancellotti wyjechał (najprawdopodobniej razem z bratem Orazio i Octavio)²⁴ na studia prawnicze do Perugia (k Bolonii), gdzie już pod datą 13 listopada 1591 roku wpisał się do metryki tamtejszego uniwersytetu²⁵. Fakt ten staje się bardziej zrozumiałym, gdy zauważymy, że już od drugiej połowy XVI wieku na uniwersytecie w Perugiai aktywnym i słynnym, był ceniony do dzisiaj klasyk prawa, profesor Giovanni Paolo Lancellotti (*1522 _1590)²⁶. Potwierdzały to także inny dokument, świadczący o przywileju mieszczaństwa i patrycjatu udzielonego przez radców miasta Perugiai w dniu 29 marca 1593 roku trzem Lancellottim: Oracemu, Giovanniemu Battiście i Oktawiuszowi²⁷. Giovanni Battista Lancellotti miał więc wówczas niespełna osiemnaście lat. Przywilej mieszczaństwa był warunkiem zamieszkania w bursie uniwersyteckiej, a to z kolei umożliwiało rozpoczęcie studiów. Na tej to podstawie można jedynie hipotetyczne formułować twierdzenie, iż Giovanni Battista Lancellotti ukończył studia prawnicze na uniwersytecie w Perugiai przynajmniej z tytułem magistra.

Pomimo wieloaspektowych prac badawczych przeprowadzonych w archiwum tamtejszego uniwersytetu nie natrafiono na jego nazwisko w zestawie ani doktorantów ani absolwentów. Niezależnie od tego przekazy źródłowe akcentują takie spawności moralne i umysłowe Lancellottiego, jak jego szlachetna formacja, roztropność, pobożność, a także jego erudycję, znajomość greki i ła-

²⁴ Zob. Lauro, APL, Inwentarz 1728 f.55r; tamże karta z nowożytnym zapisem nie odnalezionego oryginału zawierającego przywilej mieszczaństwa w Perugiai dla: „...Orazio, Giovanni ed Ottavio fratelli Lancellotti, figli di Paolo, il 29 marzo 1593..”. Regest tego dokumentu znajduje się w Archiwum Państwowym w Perugiai.

²⁵ Ostatnia kwerenda pozwoliła ustalić, iż w dniu 13 XI 1591 r. zarówno Orazio jak i Giovanni Battista Lancellotti rozpoczęli studia w uniwersytecie w Perugiai. W księdze immatrykulowanych znajdujemy zapis: „Ego Horacius Lancelottus Romanus die 13 Novembris 1591”, „Ego Iohannes Baptista Lancelottus Romanus die 13 Novembris 1591”. Zob. Perugia, Arch.Univ. di Perugia Matr. Scholalium ab an.1540 ad an. 1651, f. 59.

²⁶ Po r. 1562 uniwersytet dotowany przez Kościół (sumą ok. 5951 skudów) posiadał fakultety: prawa (w w. XVI wykładano tam m.in. prawo karne), medycyny, filozofii, teologii, literatury i arytmetyki. W skład rady fakultetu prawa już przed r. 1568 wchodził słynny profesor Giovanni Paolo Lancellotti, który w tym czasie specjalizował się m.in. w prawie feudalnym, a po r. 1581 w znacznym stopniu przyczynił się do reformy statutów. Zob. O. Scavalcani, *Cenni storici della università di Perugia*. Perugia 1910, s. 42-45, 52-53.

²⁷ Lauro, APL, Inwentarz 1728 f.55r; tamże, karta z nowożytnym opisem nieodnalezionego oryginału zawierającego przywilej mieszczaństwa Perugiai dla „...Orazio, Giovanni ed Ottavio fratelli Lancellotti figli di Paolo, il 29 marzo 1593...”; regest tego dokumentu znajduje się w archiwum państwowym w Perugiai.

ciny oraz fakt bycia absolwentem jakiejś szkoły wyższej²⁸. Ponadto papieskie bulle nominacyjne dotyczące Jana Chrzciciela Lancellottiego już od roku 1605 obdarzają go tytułem magister.

W efekcie, po powrocie do Rzymu (którego data pozostaje nieustaloną), Lancellotti rozpoczął karierę kościelną, pracując w urzędach watykańskich²⁹. W Kurii Rzymskiej Giovanni Battista pozostał nie dłużej niż pięć lub siedem lat. W tym to czasie otrzymał beneficjum i godność „kanonika bazyliki św. Piotra na Watykanie” (przed 15 VI 1605)³⁰, a spośród trzydziestu znanych wówczas kurialnych urzędów³¹ sprawował dwa należące do najbardziej prestiżowych prałatur: abrewiatora apostolskiego³² i referendarza obydwu Sygnatur³³ – czyli urzędnika najwyższego kościelnego trybunału, jak również następcy swego brata na urzędzie audytora Roty Rzymskiej³⁴. Wraz z objęciem Stolicy Apostolskiej przez papieża Pawła V (1605–1621), którego przyszyły nuncjusz był nepotem, rozpoczęła się jego błyskawiczna dziesięcioletnia kariera, realizowana w Państwie Kościelnym przez wówczas jeszcze niespełna trzydziestoletniego Lancellottiego.

3.2. Okres misji w prowincjach Państwa Kościelnego 1605–1614

Następny etap kariery kościelnej służby Giovanniego Battisty Lancellottiego rozpoczął się wraz z obsadzeniem Stolicy Apostolskiej i jej Sekretariatu Sta-

²⁸ Lauro, APL, Elogium f.4r; tamże rękopis bez sygn. f. 10 zawierający treść napisu na płycie nagrobnej bpa G. B. Lancellottiego z katedry w Nola; G. Romandino, *Della Nolana*, s. 291.

²⁹ Zdobyte przekazy źródłowe świadczą o szlachetnej formacji, roztropności i pobożności nuncjusza Lancellottiego, podkreślają jego erudycję, znajomość greki i łaciny oraz fakt ukończenia szkoły wyższej.

³⁰ Zob. Biblioteca Vaticana (dalej – BV), Urb.Lat. 1073 f. 327r i tamże Barb.Lat. 1082 f. 598r. oraz Lauro, APL, Elogium b.syg. f. 4r. Christoph Weber podaje datę 28 I 1598, zob. oprac. tenże, *Legati e governatore*, s. 729; T. Fitych, *Kariera kurialna i dyplomatyczna do roku 1614 Giovanniego Battisty Lancellottiego nuncjusza apostolskiego w Polsce w latach 1622-1627*. W: Słowo nieskowane. Red. A. Nowicki. J. Tyrała, Wrocław 1998, s. 661-672.

³¹ Zob. artykuł *Cancellaria della S. Romana Chiesa*, dz. cyt.

³² Sygnalizuje to H. Biaudet, *Les nonciatures apostoliques permanents jusqu'en 1648*. Helsinki 1910 s. 270; zob. także artykuł *Abbreviatori apostolici*. W: G. Moroni, *Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*. Vol. 7, Venezia 1842, s. 181.

³³ Jednym z pierwszych odnalezionych przekazów na ten temat jest pergaminowy oryginał brewe papieskiego z nominacją Lancellottiego na gubernatora Rimini, wystawiony w Rzymie 17 VI 1605, a przechowywany w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11; następnie regest nominacji papieskiej na gubernatora Faenzy, wystawionej w Rzymie 21 VIII 1606, zachowany w Archivio Vaticano (dalej – AV), Sec. Brev 410 f. 226rv i 229v; podaje to także B. Katterbach, *Referendarii utriusque Signaturae a Martino V ad Clementem IX et praelati Signaturae supplicationem a Martino V ad Leonem XIII*. Watykan 1931 s. 249 i ECat, vol. 4, col. 260.

³⁴ Zob. Ch. Weber (oprac.), *Legati e governatori dello Stato Pontificio (1550-1809)* (Pubblicazioni degli Archivi di Stato – Sussidi 7), [Roma 1994], s. 729.

nu przez przedstawicieli rzymskiej rodziny Borghese, a dotyczył administracji Państwa Kościelnego. W dniu 16 maja 1605 roku papieżem został kardynał Kamil Borghese, działający na stolicy Piotrowej jako Paweł V (1605–1621), a na czele Sekretariatu Stanu stał odtąd aż do 28 stycznia 1621 roku kardynał Scipio Borghese³⁵. W krótkim czasie Lancellotti był mianowany kolejno: od 15 czerwca 1605 roku gubernatorem Rimini³⁶ w Romanii, po czym przez niespełna trzy miesiące gubernatorem Faenzy³⁷, a od 7 listopada 1606 roku przez okres trzech lat wicelegatem Romanii³⁸; następnie od 9 października 1609 do ok. 23 października 1610 wicegubernatorem Benewentu³⁹, z kolei od jesieni

³⁵ W okresie od 25 X 1610 do 12 III 1612 był on kardynałem Bolonii, gdzie zastąpił go na okres do 16 II 1621 kardynał Aleksander Ludovisi, późniejszy papież Grzegorz XV. Ta stolica kardynalska pozostała jednak w rękach rodziny Ludovisich, bowiem do swej śmierci w dniu 16 XI 1632 zasiadał na niej Ludovicus Ludovisi.

³⁶ „Roma, 1605, 15 VI. Mercoledì [...] governatore Rimini, Lancellotto il Canonico di S. Pietro” por. BV, Urb.Lat 1073 f. 327r i 349r; ponadto brewe papieskie zawierające facultates w zakresie rozstrzygania spraw kryminalnych, którego oryginał wystawiony w Rzymie 17 VI 1605 znajduje się w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11 [w inwentarzu APL z 1728 roku na f. 3v posiadał on sygn.: Arm. B, parte prima, Mazzo c, n.II] podaje: „...Magistro G.B. Lancellotto in utraque nostrae signaturae referendario civitatis nostrae Ariminensis Gubernatori (...)”; wreszcie zachowała się minuta korespondencji Pietro Aldobrandini kardynała Rawenny (w okresie 13 IX 1604 – a. 10 II 1621) do „Mons. Lancellotti governatore di Rimini”, 1 III 1606 zob. BV, Ottob. Lat. 3252 f. 423r.

³⁷ Z datą: Rzym 11 VIII 1606 znajdujemy oryginał dokumentu Sekretariatu Stanu z poleceniem dostarczenia G. B. Lancellottiemu brewe z nominacją na gubernatora miasta Faenza por. AV, Sec.Brev. 410 f. 227r i 228v oraz awizo zawarte w BV, Urb. Lat 1074 f. 434v „...Mons. Lancellotto Faenza...Governatore”; natomiast z datą 12 VIII 1606 w Rzymie wystawiono Lancellottiemu brewe nominacyjne na gubernatora miasta Faenzy, por. AV, Sec.Brev. 410 f. 226rv i 229v.

³⁸ Minuta brewe z nominacją na wicelegata Romanii z datą: Rzym, 7 XI 1606 zob. AV, Sec.Brev. 413 f. 130r; ponadto odnalezione zostały oryginały korespondencji G. B. Lancellottiego do kard. Scipione Borghese pisanej z Rawenny 13, 24 i 26 I 1608, zob. AV, F.Borghese III 43AB f. 231r i 313v; 288r i 295v; 307r oraz oryginały późniejszych jego listów wysłanych z Rawenny do tegoż samego adresata z dnia 25 III 1608 roku (AV, F.Borghese III 41B f. 80r i 90v) i z 16 IV 1608 roku (AV, F.Borghese III 132B f. 57r i 64v). Gianstefano Remondini w swej słynnej pracy „Della Nolana Ecclesiastica storia” prawdopodobnie inspirowany treścią inskrypcji z płyty nagrobnej, jaka zamyka grobowiec biskupa G. B. Lancellottiego w katedrze w Noli, twierdzi, iż był on także wicelegatem Bolonii. Niestety nie udało się potwierdzić tej wiadomości. Negatywny wynik dała kwerenda przeprowadzona zarówno w Archivio di Stato jak też w Biblioteca Comunale dell’Archiginnasio w Bolonii. Ponadto jego nazwisko jako wicelegata Bolonii nie widnieje w wykazie sporządzonym przez M. Pasquale i M. Ferretti, *Cronotassi critica dei legati, vicelegati e governatori di Bologna dal sec. XVI al XVIII*, w: *Atti e Memorie della Deputazione di Storia Patria per le Province di Romagna*, N.S., vol. 23, Bologna 1972, pp. 117-301.

³⁹ Regesty nominacji na wicegubernatora Benewentu z datą 17 X 1609 i 28 XII 1609 zob. Lauro, APL, Inventario 1728 f. 55r i 1833 f. 3v. W okresie od 10 IV 1607 do 4 IV 1616 na stolicy biskupiej Benewentu zasiadał kardynał Pompeius Arigoni. Zob. B. G a m s., *Series Episcoporum Ecclesiae catholicae*. Ratisbonae 1873 s. 673.

1610 roku gubernatorem Ankony w prowincji Marka i od 14 grudnia 1613 roku gubernatorem Kampanii Rzymskiej⁴⁰, gdzie 1 grudnia 1614 roku zastała go wiadomość o nominacji biskupiej dla prestiżowej diecezji Nola⁴¹, będącej sufraganią Neapolu⁴².

O bardzo ścisłym, wręcz przyjacielskim związku, łączącym tych dwu tak wysoko postawionych w Kościele przedstawicieli rodu Borghese z Giovannim Battistą Lancellottim i z całą jego rzymską rodziną świadczy dobitnie list Sekretarza Stanu kardynała Scipio Borghese z 1 grudnia 1614 roku, napisany na osobiste życzenie papieża Pawła V do Lancellottiego, jeszcze jako gubernatora Kampanii, w związku z jego nominacją na biskupa diecezji Nola⁴³. Podobna korespondencja tego typu potwierdza życzliwość i poparcie udzielane przez Pawła V w trakcie dziesięcioletniej misji Lancellottiego pełnionej w różnych prowincjach Państwa Kościelnego.

Powierzona Giovanniemu Battistcie Lancellottiemu w dniu 15 czerwca 1605 roku, funkcja gubernatora Rimini⁴⁴ miała kluczowe znaczenie dla papieża

⁴⁰ Zob. BV, Barb.Lat 883 f.336v.

⁴¹ Por. „1614 – Gio. B. Lancellotti, Romano, che fu eletto da Paolo V, vescovo di Nola” zob. BV, Borg.Lat 884 f. 336v.

⁴² Zob. ECat, vol. 8, col. 1912-1916.

⁴³ List ten jednoznacznie ukazuje prawdę, że Paweł V darzył G. B. Lancellottiego szczególną sympatią, czego dowodem miały być otrzymywane przezeń nominacje aż do nominacji na biskupa Noli włącznie, przyznanej mu w zaledwie trzy tygodnie po śmierci poprzednika. Wiele też mówiącym jest przyjacielski ton listu kardynała Sekretarza Stanu, w którym wyraża on swą radość z takiego przebiegu jego kariery wraz z głębokim przekonaniem, iż będzie na tej stolicy biskupiej prawdziwym i godnym duszpastierzem.

Kard. [Scipio] Borghese do G. B. Lancellotti Gubernatora Kampanii Roma, 1 XII 1614.

„Ama Nostro Signore con tanto affetto la casa et la persona di Vostra Signoria, che n'ha voluto dare nuovi segni co' l' provederla della Chiesa di Nola, ? che le bramo? ogni accrescimento di honore et di comodo; ne sento tanta maggior consolatione quando vedo che gl'offitii che ne ho? passati [f.375r] con Signoria V.ra hanno partorito l'effetto che desideravo. Mene rallegrò dunque seco vivamente, et prego Dio, che sicome quella Chiesa e prevista di buon pastore, così gliela lasci godere longamente et con intera prosperita. Intendera poi V.ra Signoria dal Sig.re Cardinale Suo fratello, Santita Sua le ha reservato sopra la medesima Chiesa certa pensione di che rimetteromi a Signoria Ill.ma reso?, et di cuore me Le raccomando et offero. Di Roma, il primo di Dicembre 1614.

Di nuovo mi rallegrò con V.ra Signoria della gratia Sua Santita gl'ha fatta nella quale ho procurato di scrivere il Signor Cardinale [f.375v] Suo fratello et Lei come procurero di far sempre. Sara bene, che V.ra Signoria non si mova dal governo finche non ha provisso di successore di che sara quanto prima avisata che tanto mi ha immandata Santita Sua che se Le scriva”. Zob. Reg. AV,FBorghese I 938 f. 374v-375v.

⁴⁴ „Roma, 1605, 15 VI. Mercoledì [...] governatore Rimini, Lancellotto il Canonico di S. Pietro” por. BV, Urb.Lat 1073 f. 327r i 349r; ponadto brewe papieskie zawierające facultates w zakresie rozstrzygnięcia spraw kryminalnych, którego oryginał wystawiony w Rzymie 17 VI 1605 znajduje się w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 nr 11 [w inwentarzu APL z 1728 roku na f.3v posiadał on sygn.: Arm. B, parte prima, Mazzo c, n.II] podaje: „...Magistro G.B. Lancellotto in utraque nostrae signaturae referendario civitatis nostrae Ariminensis Gubernatori(...)”; wreszcie zachowała się minuta korespondencji Pietro Aldobrandini kardynała Rawenny (w okresie 13 IX 1604 – a. 10 II 1621) do „Mons. Lancellotti governatore di Rimini”, 1 III 1606 zob. BV, Ottob. Lat. 3252 f. 423r.

w okresie jego sporu z Wenecją (1605–1607), dlatego to Lancellotti otrzymał wówczas daleko idące uprawnienia w zakresie sądownictwa⁴⁵. Od dnia 9 października 1609 przez kolejny rok, w złożonej sytuacji politycznej, pełnił on także odpowiedzialną misję wicegubernatora Benewentu,⁴⁶ a po jej zakończeniu Lancellotti otrzymał ze strony mieszczan Benewentu uroczystą bullę z wyrazami uznania i wdzięczności.

Próbując ocenić rangę przedstawionej lapidarnie dziesięcioletniej misji Giovanniego Battisty Lancellottiego pełnionej w Państwie Kościelnym, należałoby zauważyć, że już od czasów wczesnego średniowiecza Państwo to było ucieleśnieniem trudnego do spreyczowania autorytetu duchowego papieża. Ważnym był też fakt, iż w pewnym okresie aż 2/3 wpływów kurialnych pochodziło z terenu Państwa Kościelnego. Co więcej, aż do przełomu XVI/XVII wieku państwo to stanowiło jeden z głównych ośrodków politycznych i kulturalnych Europy, a o jego znaczeniu dla papieża i Kurii Rzymskiej niech świadczy fakt, że od czasów Sykstusa V wśród piętnastu kongregacji rzymskich aż sześć pielęgnowało sprawy dotyczące bezpośrednio Państwa Kościelnego.

W interesującym nas pierwszym ćwierćwieczu XVII w., a więc w sytuacji zbliżającej się dekadencji Państwa Kościelnego, na jego strukturę składało się jedenaście prowincji⁴⁷. W tym miejscu wypada podkreślić, iż Giovanni Battista Lancellotti aż przez sześć lat pełnił urząd gubernatora, przez okres jednego roku był wicegubernatorem, natomiast przez trzy lata – wicelegatem. Co więcej wszystkie te wysokie urzędy piastował on w czterech największych i najbardziej znaczących – poza rzymską, tzw. „Patrimonium Petri” – prowincjach Państwa Kościelnego tzn.: Romanii, Benewentu, Ankony (Marki) i Kampanii Rzymskiej.

3.3. Okres biskupiego posługiwania 1615–1655

Przechodząc do scharakteryzowania istniejącej od II w. diecezji, a objętej przez Lancellottiego na początku 1615 roku, stwierdzić należy, iż jej stolicą

⁴⁵ W sporze tym chodziło zarówno o „rację stanu” jak i „rację Kościoła”, ale zdaniem Prodiego – „nie była to walka uniwersalizmu papieskiego z weneckim republikanizmem (jak chce Bourisma), lecz bezkrawa walka polityczna dwu suwerennych państw”; por. H. D. Wojtyśka, *Papiestwo w XV-XVII wieku w poszukiwaniu własnej tożsamości*. *Kwartalnik Historyczny*. R.92: 1985, s. 901-919. Regest w sprawie szczególnych facultates Lancellottiego „...per poter giudicare nelle cause criminali senza incorrere nelle censure...” z 20 VI 1605 znajduje się w Lauro, APL, Inventario 1833 f.8v.

⁴⁶ Regesty nominacji na wicegubernatora Benewentu z datą 17 X 1609 i 28 XII 1609 zob. Lauro, APL, Inventario 1728 f.55r i 1833 f. 3v. W okresie od 10 IV 1607 do 4 IV 1616 na stolicy biskupiej Benewentu zasiadał kardynał Pompeius Arigoni. Zob. B. Gams, *Series Episcoporum...* s. 673.

⁴⁷ Por. H. Tuche, *Kirchenstaat*. W: LThK Bd. 6, k. 260-265 wraz z mapką (Kirchenstaat, Entwicklung vom 16 Jh. bis zur Auflösung) oraz J. Martin, *Der Kirchenstaat*. W: *Atlas zur Kirchengeschichte*, wyd. H. Jedin, K. S. Latourette, J. Martin, Freiburg 1987, s. 27* i 33.

było miasto położone na wschód od Neapolu, które w średniowieczu stanowiło feudum księcia Guido di Monfort, a później rodziny Orsinich, i dopiero w r. 1528 powróciło pod władzę króla Neapolu⁴⁸. Pierwszym biskupem tego starożytnego, a zarazem jednego z najbogatszych miast Kampanii, był św. Feliks, a jego najbardziej znanym następcą – św. Paulin z Noli (†431)⁴⁹. W X wieku Nola stanowiła nawet metropolię, której sufraganią była diecezja Salerno. Od drugiej połowy wieku XII obszar diecezji Nola nie przekroczył nigdy powierzchni 20 km² i już od tego stulecia była ona sufraganią Neapolu⁵⁰.

Na mocy listu apostolskiego Pawła V, wystawionego w formie bulli w dniu 26 stycznia 1615 roku, Giovanni Battista Lancellotti został zamianowany biskupem diecezji Nola, wakującej od 5 listopada 1614 roku po śmierci biskupa Fabrizio Gallo⁵¹. Pierwszą wiadomość o tej nominacji zawiera już list kardynała Borghese, sekretarza Stanu, do Giovanniego Battisty Lancellottiego, wówczas jeszcze *gubernatora Kampanii*, wysłany z datą 1 grudnia 1614 roku⁵². Szybkość decyzji papieża świadczy o swego rodzaju sympatii i uznaniu Pawła V dla osoby Lancellottiego i nadaje szczególną wymowę tej nominacji. Wkrótce potem, tj. 3 i 6 grudnia, wyszły z Rzymu awiza, przynoszące jej pełniejszy obraz⁵³. Natomiast przedstawicielom diecezji Nola awizo o nowo wybranym biskupie w osobie Lancellottiego sekretarz przesłał dopiero 12 grudnia 1614 roku⁵⁴. W konsekwencji związanej z tą nominacją biskupią, część uposażenia tej diecezji w wysokości 1000 skudów miała powiększyć pensję jego brata kardynała Orazio Lancellottiego⁵⁵, a jego beneficjum związane z godnością „kanonika

⁴⁸ Zob. Giovanni Battista Pacichelli, *Il Regno di Napoli In Prospettiva – diviso in dodeci provincie*. Cz. 1. Napoli 1703, s. 114.

⁴⁹ Ten pierwszy biskup Noli, urodzony w 353 r. w Bordeaux, był przedstawicielem patrycjatu rzymskiego spokrewnionego z rodziną licznych konsulów Anicci. Ponzio Meropio Anicio Paulino był kolejno senatorem, konsulem i gubernatorem Kampanii, a po nawróceniu na chrześcijaństwo zakonnikiem i wreszcie biskupem Noli. Zob. „22 czerwca”. W: *Martyrologium Rzymskie*. Kraków [1968], s. 180; M. Cipriano, *Paulino di Nola – Uranio*. Red. M. Ruggiero. W: *Collana di testi patristici*. Red. A. Quagarelli. T. 42. Roma 1984, s. 45-47; F. Renato de Luca, *Vescovi di Nola appartenenti alla nobiltà*. Rivista Araldica 77 1979, nr 7, s. 144.

⁵⁰ Zob. ECat, vol. 8, col. 1912-1916. Z chwilą objęcia diecezji Nola przez G. B. Lancellottiego metropolią Neapolu zarządzał Decio Caraffa (sprawował ten urząd od 7 I 1613 do 24 I 1626). Kolejni metropolici, z którymi Lancellotti musiał jeszcze współpracować, to: Francesco Buoncompagni (2 III 1626 – XI 1641) i Ascanio Philanarini (16 XII 1641 – 3 XI 1666).

⁵¹ Pergaminowy oryginał papieskiej bulli nominacyjnej jest przechowywany w Lauro, APL, Pergamene fasc. 25 b.n.; natomiast regest facultates dla Lancellottiego wystawionych przez Pawła V w Rzymie 27 I 1615 roku, zob. AV, Sec.Brev. 518 f. 371rv.

⁵² Zob. AV, F.Borghese I 938 f. 374v-375v.

⁵³ Awizo z Rzymu 3 XII 1614 zob. BV, Urb.Lat. 1082 f. 598r, a z 6 XII 1614 – tamże, f. 615r.

⁵⁴ Zob. AV, F. Borghese I 938 f. 384rv.

⁵⁵ Zob. BV, Urb.Lat. 1082 f. 615r.

św. Piotra” miał otrzymać opat Pignatelli, podczaszy kardynała Borghese⁵⁶. Kolejne brewe papieskie z 7 lutego 1615 roku określało sprawę uposażenia diecezji⁵⁷. O tym, jak bardzo uważnie czuwał papież nad przebiegiem kościelnej kariery Lancellottiego, świadczy fakt, że w trzy lata później, podczas uroczystości Wszystkich Świętych, obdarzył go kolejną godnością, tym razem prałaturą wysokiej rangi „prelato assistente in capella”, tzn. prałata otrzymującego miejsce przy tronie papieskim, analogiczne do miejsc zajmowanych przez ambasadorów w kaplicach papieskich⁵⁸. By w pełni zaprezentować pozycję kościelną Giovanniego Battisty Lancellottiego, który po konsekracji w dniu 15 marca, w Niedzielę Palmową 9 kwietnia 1615 roku uroczystym ingresem zainaugurował zarządzanie i duszpasterzowanie w diecezji Nola⁵⁹, należy dodać, iż był on także opatem komendatoryjnym pobliskiego benedyktyńskiego opactwa św. Piotra w Pedemonte koło Caserty i tzw. *Decano di Regno*⁶⁰.

Stolica biskupia, Nola, obok katedry pod wezwaniem Matki Bożej Wniebziętej i Świętych Męczenników Feliksa i Paulina (wzniesionej w końcu XIV w.), już od XVI w. miała aż osiem dalszych kościołów. Nieokreśloną dla pierwszej połowy XVII w. pozostaje jednak sieć parafialna tej diecezji. Możemy tylko powiedzieć, że najobszerniejsze akta wizytacji biskupiej, przeprowadzonej z wielkim zaangażowaniem i dynamizmem w połowie 1615 roku, dokumentują jej przebieg aż w ponad trzydziestu kościołach, na obszarze dziewięciu miast.

⁵⁶ Zob. BV, Urb.Lat. 1082 f. 598r.

⁵⁷ Zob. AV, Sec.Brev. 620 f. 109r-11r.

⁵⁸ 3 grudnia 1618 roku Bartłomiej Dardano awizował z Rzymu, iż w piątek rano po uroczystej mszy św. celebrowanej przez kard. Borghese z racji uroczystości Wszystkich Świętych Ojciec Święty zakomunikował o wyniesieniu do godności „Prelato assistente in capella” prałata Lancellottiego, biskupa diecezji Nola; zob. AV, Urb.Lat 1086 f. 441v. Fakt ten dokumentuje również inskrypcja na płycie nagrobnej zamykającej wejście do krypty: „...inter episcopos pontificio solio assistentes a Paulo V erectus...”. O godności tej wspomina także elogium na cześć G. B. Lancellottiego przechowywane w Lauro, APL, Elogium III b. syg. Wymowę tej godności odsłaniają prace G. Moroni. Zob. artykuły: *Ambascadori w: t e n z e, Dizionario di erudizione storico-ecclesiastica*, vol. 1, p. 301-302 i *Prelato, antistes, praesul*, t a m z e, vol. 55 p.141-155.

⁵⁹ O takiej dacie objęcia diecezji pisze G. R e m o n d i n i, dz. cyt., s. 291.

⁶⁰ Opactwo św. Piotra od dłuższego czasu znajdowało się w rękach Lancellottich. Na mocy decyzji papieża Grzegorza XII lub Sykstusa V otrzymał je kard. Scipione Lancellotti. Zrzekł się go wprawdzie 25 VI 1585 na korzyść swego bratanka Francesco, lecz po jego śmierci 29 IV 1591 przejął ponownie. Z kolei po jego śmierci w roku 1598 miałby je otrzymać G. B. Lancellotti, co jest zadokumentowane od roku 1614 przez akta zachowane w archiwum miasta Caserty, i zatrzymać do końca swojego życia. W pewnym stopniu potwierdzają to akta z rachunkami przychodów i rozchodów tego opactwa z lat 1623-1626, a zachowane w archiwum diecezjalnym w Noli.

Natomiast wspomniany w tekście kościelny tytuł – „il Decano del Regno” – zawiera m.in. awizo: „Di Roma, li 31 luglio 1655. È venuto avviso della morte di monsignore Lancellotti vescovo di Nola, seguita alla sua Chiesa in età di 83 ed 42 anni di vescovato essendo egli il Decano del Regno”, zob. AV, Avvisi 24 f. 242r.

Pierwszy rok swego biskupiego posługiwania Giovanni Battista Lancellotti rozpoczął z wielkim zaangażowaniem, przeprowadzając najpierw wizytację duszpasterską całej diecezji⁶¹, a następnie również i synod⁶². Ponadto zainicjował remont obszernego domu biskupiego, wzbogacił wystrój katedry, do której aż z Rzymu sprowadził relikwie jednego z pierwszych biskupów Noli, św. Paulina.

Pielęgnował także tamtejsze duchowieństwo, które w r. 1618 posiadało cztery kapituły. Najliczniejsza była kapituła katedralna, kolejna istniała przy kościele NMP w Somma, a pozostałe dwie egzystowały jedynie formalnie.

Wśród instytucji mających swą siedzibę w mieście Nola, a które utrzymywał tamtejszy Kościół Lokalny albo prowadził tylko opiekę duchowną na ich obszarze, możemy wymienić potrydenckie seminarium duchowne założone w r. 1568 (w którym liczba alumnów wrosła od 12 w roku 1618 do 22 w roku 1655). Ponadto ważną rolę formacyjną pełniły w tym czasie dalsze dwie placówki podobnego typu. Mamy tu na uwadze założone w roku 1560 kolegium jezuitów, zlokalizowane w byłym pałacu Orsinich; na jego czele stali wybitni jezuicy rektorzy⁶³ oraz analogiczne kolegium przeznaczone dla młodzieży żeńskiej, gdzie corocznie przygotowywano do prowadzenia własnych rodzin około 12 dziewcząt⁶⁴.

Ponadto już w r. 1615 Lancellotti jako nowy ordynariusz, zadowolony ze sposobu pracy jezuitów, reaktywował istniejące wcześniej przy tej uczelni swego rodzaju stowarzyszenie rodzin nobilitowanych⁶⁵. A w roku następnym, w wyniku starań u generała zakonu jezuitów, sprowadził do jezuickiej uczelni w Noli relikwie czterech świętych: Terzo, Severo, Concesso i Cristina.

W okresie administrowania diecezją przez biskupa Lancellottiego, pomimo różnych trudności, następował stopniowy rozwój życia zakonnego, który częściowo uwidocznił się już w relacji z roku 1618, a najpełniej – w trakcie pierwszej wizytacji jego następcy, biskupa Francesco IV Gonzagi (†1673) z zakonu teatynów i przedstawiciela książąt z Mantui, przeprowadzonej w roku 1658. Na tej podstawie, po raz pierwszy tak dokładnie, poznajemy diecezjalną sieć klasztorów i bractw⁶⁶. Można więc twierdzić, że z końcem jego życia tzn. w latach

⁶¹ Akta z tej wizytacji przeprowadzonej od 2 V do 17 VII 1615 r. na podstawie bulli z 28 IV 1615 r., przy współpracy oddelegowanego wizytatora. Zob. Nola, AD, Sancte visite, lib. 8, f. 7-210r.

⁶² Zob. relacja *ad limina* z r. 1618; G. Re mon d i n i, dz. cyt., s. 292.

⁶³ W roku 1626 funkcję tę pełnił o. Mario Mottola, który w tymże roku przeprowadził diecezjalne misje ewangelizacyjne. Zob. G. Re mon d i n i, dz. cyt., s. 302.

⁶⁴ Zob. AV, S. Congr. Conc. rel. Nolan. 584A f. 520r.; dotyczy to relacji z r. 1607.

⁶⁵ Konfraternia ta pielęgnowała kult anioła stróża i nabożeństwo do dusz czyścących; w krótkim czasie miały tam miejsce trzy nawrócenia, a jedna osoba odnalazła powołanie do życia w klasztorze kartuzów. Zob. G. Re mon d i n i, dz. cyt., s. 292-293.

⁶⁶ Zob. T. Fitych, *Diecezja Nola pod administracją biskupa Giovanniego Battisty Lancellottiego w latach 1615-1655*, (złożono do druku).

1655–1658 w mieście Nola były już 4 klasztory żeńskie⁶⁷, a dalsze 2 w Lauro⁶⁸ i 1 w Somma⁶⁹. Jeśli natomiast idzie o męskie wspólnoty zakonne, to w całej diecezji było ich już 14⁷⁰. Ponadto jest tam także mowa o 3 bractwach chrześcijan świeckich, z których dwa działały przy szpitalach św. Jana i św. Feliksa.

Dostępna baza źródłowa, dotycząca okresu ostatnich 27 lat jego posługiwania (czyli po powrocie z nuncjatury w Warszawie), pozwala wyrazić opinię, że wśród priorytetów Lancellottiego jako ordynariusza był – z jednej strony – nadal wielki wysiłek zmierzający do upiększenia i wzbogacenia wnętrza i wyposażenia kościoła biskupiego – katedry w Noli⁷¹ – oraz znajdującego się w pobliżu kościoła św. Apostołów⁷², a z drugiej – potwierdzona już wcześniejszymi faktami wielka miłość pasterska do uczniów seminarium duchownego (ich liczba w latach 1644–1655 wzrastała stopniowo z 16 do 22), która wyrażała się również w konkretnych decyzjach z lat 1640, 1642 i 1653, umożliwiającymi poprzez kolejne beneficja zabezpieczenie wsparcia finansowego dla dalszego efektywnego funkcjonowania seminarium. Ta miłość pasterska obejmowała także prezbiterów całej diecezji, dla których pisał on listy pasterskie⁷³, a wreszcie – wszystkich diecezjan. Świadczy o niej aż 11 wizytacji przeprowadzonych w latach 1626–1655⁷⁴. Z myślą o nich, między innymi w roku 1640, kolejny raz biskup Noli zorganizował misję i dołożył starań, aby wszystkich diecezjan pojednać z Chrystusem i Kościołem.

⁶⁷ Były to siostry klauzurowe św. Augustyna, klaryski, franciszkanki i tercjarki franciszkańskie.

⁶⁸ Żył tam wspólnota sióstr kontemplacyjnych i siostry benedyktynki (do fundacji ich klasztoru przyczynił się Gianbattista Vincenzo razem z innymi mieszczanami). Zob. G. Remondini, dz. cyt., s. 295, 296.

⁶⁹ Istniała tam wspólnota sióstr karmelitanek.

⁷⁰ W tej liczbie były także oto rodziny zakonne: franciszkanie konwentualni, franciszkanie reformacji – w Noli, karmelici – w Noli przy kościele S. Maria del Carmine, jezuita – w Noli, bonifratrzy od św. Jana Bożego – w Somma, kameduli, kapucyni i kanonicy regularni – w Lauro.

⁷¹ Akta wizytacyjne z r. 1618 odnotowują, że pałac biskupi stanowił obszerny budynek, który wymagał napraw, dlatego Lancellotti nieco go zmodernizował i wzbogacił we freski św. Paulina i św. Feliksa. Ponieważ w r. 1615 katedra znajdowała się jeszcze w stanie surowym, dlatego szczególnie zachowane w AV relacje *ad limina* z lat 1643, 1644, 1645, 1648, 1650, 1652 i 1655 dokumentują ogromny wysiłek biskupa Lancellottiego i jego wielkie wsparcie finansowe na rzecz wyposażenia katedry w ołtarz, stalle, chrzcielnicę, stalle chórowe, organy, posadzkę, witraże, paramenty liturgiczne itd. Tylko w roku 1645 nakłady na renowację pałacu wynosiły 1400 dukatów, a na katedrę 600 dukatów; w latach następnych: w r. 1648 – 430 arg., w r. 1652 – aż 6 500 dukatów. Zob. także: G. Remondini, dz. cyt., s. 292; L. Cav. Angelillo, *La cattedrale di Nola nella sua storia*, b.m.w. [1909], s. 58–84.

⁷² Zob. G. Remondini, dz. cyt., s. 311.

⁷³ Dokumentuje to regest pergaminów, które odsłaniają tę inicjatywę podejmowaną przez biskupa w latach 1619, 1628, 1629, 1631 i 1632. Zob. Nola, Archiwum Diecezjalne (dalej cyt. Nola, AD), Reg. per. n. 83.

⁷⁴ Po dwóch wizytacjach przeprowadzonych w czasie nieobecności biskupa Lancellottiego w latach 1626 i 1627, następnych dziewięć, pomimo pogarszającego się zdrowia, zostało przeprowadzonych z jego inicjatywy. Odbyły się one w latach 1630, 1640, 1644, 1645, 1647, 1648, 1649, 1654, 1655. Zob. Nola, Archivio Diocesano (dalej – AD), Serie visite lib. 9–10, 11, 12, 13, 14, 16, 17.

W całej biskupiej posłudze duszpasterskiej, obok obok administrowania sakramentów dominował kult świętych i relikwii, nie zabrakło jednak wymiaru pracy charytatywnej. W roku 1622 miała miejsce wielka powódź oraz niebezpieczna zaraza, a w grudniu 1631 roku szczególnie ku temu okazję stworzył jeden z najgroźniejszych wybuchów Wezuwiusza, któremu towarzyszyło trzęsienie ziemi i powódź.

Po powrocie z Polski osiadł na stałe w swej rezydencji i poprzez korespondencję podtrzymywał szereg kontaktów. Znalezione źródła świadczą o tym, iż w latach 1628–1655 miała miejsce wymiana korespondencji z papieżem Urbanem VIII⁷⁵, kardynałami Aldobrandinim⁷⁶ i Barberinim⁷⁷, Kongregacją Obrzędów⁷⁸ i Św. Oficjum⁷⁹, sekretarzem Kongregacji Propagandy Wiary Francesco Ingolim⁸⁰, byłym audytorem Lauro Mario Altieri⁸¹. Natomiast gdy idzie o Polskę, to należałoby wskazać jego byłego sekretarza Domenico Roncalliego, biskupa Stanisława Łubieńskiego z Płocka i kanonika diecezji łuckiej Alberta Mielacevio⁸².

W ostatnich latach życia, poczynając od roku 1634, możemy mówić o pogarszającym się stanie zdrowia biskupa Noli. Wówczas cierpiał on szczególnie na

⁷⁵ Była to praktycznie wymiana kurialnych dokumentów dotycząca głównie dyspens małżeńskich, zgody na erekcję nowych wspólnot zakonnych, łask dotyczących ofiarzy uprzywilejowanych itp. Zob. AV, Sec.Brev. 671 f. 310r i 333v oraz BV, Borg.Lat. 74 f. 134r, 153r, 163r, 186r, 189v.

⁷⁶ Mamy na uwadze list wysłany przez biskupa G. B. Lancellottiego z Noli w roku 1637 – Autogr.: Roma, ADLP busta 323 f. 24rv.

⁷⁷ Należy tu wymienić chociażby dwa listy wysłane z Rzymu w dniu 3 czerwca i 8 października 1628 r. Zob. Reg.: BV, Barb.Lat. 6336 f. 149r i 285r.

⁷⁸ Problemy liturgiczne i sprawy związane z tamtejszymi zakonami były przedmiotem posiedzeń tej kongregacji w latach 1613–1626. Poszczególne rejestry z dnia 23 IX 1623; 22 I 1624; 7 VII 1625; 6 VII i 12 IX 1626. Zob. Roma, S. Congr. Riti Decreta 1622–1626 f. 76r; 89v; 168r; 278v; 312v.

⁷⁹ Szczególnie wiele listów kongregacja ta wysłała w r. 1626 do nuncjusza Neapolu, biskupa i wikariusza biskupiego w Neapolu, wszystkich biskupów i inkwizytorów Italii i Sycylii oraz wicekróla Neapolu (zob. Reg.: BV, Barb.Lat. 6334 f. 14r; 139rv; 182r–183r; 239rv; 266r; 281rv; 310v). Natomiast w r. 1627 odnajdujemy dwa listy Kongregacji Św. Oficjum do wikariusza biskupiego w Noli z datą 20 i 27 III 1627 (zob. Reg.: BV, Barb.Lat. 6335 f. 65v–66r i 72v), a w roku następnym do biskupa Noli z datą 13 VI, 14 X i 13 XII 1628 (zob. Reg.: BV, Barb.Lat. 6336 f. 149r; 285r; 356v).

⁸⁰ Świadczy o tym chociażby list F. Ingoli adresowany do G. B. Lancellottiego przed 25 VIII 1640 r. – Roma, Archivio della Congregazione della Propaganda Fide (dalej – APF), Scritti rif. in Congr. (1726–1734) vol. 5 f. 186rv.

⁸¹ Został także odnaleziony list nie zidentyfikowanego – być może jego krewnego – Lauro Mario Altieri z dnia 8 II 1652 – Roma, BV, Barb.Lat. 6583 f. 242v.

⁸² List byłego sekretarza Domenico Roncalliego wysłany został z Warszawy 30 VII 1628, a odpowiadł G. B. Lancellottiego nosi datę Nola 17 VIII 1628 (zob. cop.: Wrocław, Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (dalej – BOss) 157/II k. 29–30); kolejne listy sekretarza wysłane z Warszawy z datą 25 XII 1627, 18 III 1628, 10 VI 1628 i 8 VII 1628 przechowywane są w Rzymie – Reg.: Archivio Romano Societatis Iesu (dalej – ARSI), EP NN51A k. 324, 329, 331 i 340. Odnaleziono ponadto dwa listy bpa St. Łubieńskiego wysłane z Pultoviae [Pultuska] 18 I 1628 (zob. cop.: Wrocław, BOss 157/II k. 4–5 oraz cop.: Roma, Archivio Doria-Pamphili (dalej – ADP), Archivio 123 f. 16r–17v) oraz jego trzeci list wysłany z Viscovio [Wyszowska, 1630] (zob. cop.: Wrocław, BOss 157/II k. 199–200).

chorobę „maxima podagra”. W jedenaście lat później jego stan zdrowia pogorszył się jeszcze bardziej, pojawiła się diagnoza: „podagra morbo”, a dodatkowo objawiła się jeszcze choroba nóg.

W roku 1655, po czterdziestoletniej posłudze biskupiej i po przyjęciu sakramentu chorych, udzielonego przez prałata dziekana kapituły katedralnej Giovanniego Battistę Tellecchiego, 23 lipca 1655 roku, w sobotę o godzinie dwunastej, biskup diecezji Nola Giovanni Battista Lancellotti, w wieku 80 lat, zakończył swe ziemskie życie. Pogrzeb odbył się dwa dni później, 25 lipca 1655 roku, a jego ciało złożono w krypcie katedry w Noli, po lewej stronie jej głównego ołtarza⁸³.

3.4. Misja nuncjusza apostolskiego ok. 23 XI 1622 – 25 VI 1627

Czterdziestoletni okres biskupiego posługiwania Giovanniego Battisty Lancellottiego został przerwany na przeciąg pięciu lat, misją nuncjusza apostolskiego na dworze króla polskiego Zygmunta III, zleconą mu przez papieża Grzegorza XV (1621-1623)⁸⁴. Dotyczące tej nominacji brewe papieskie wystawiono w dniu 22 listopada 1622 r. Po 92 dniach, podążając przez Florencję, Wenecję, Wiedeń (gdzie najprawdopodobniej spotkał się z powracającym z Polski swym poprzednikiem, kardynałem Cosimo de Torresem i Ołomunic, w zimowych warunkach, skomplikowanych rozpoczętą wojną trzydziestoletnią, biskup Noli dotarł do Tyńca koło Krakowa, a po upływie kolejnych 62 – do Warszawy⁸⁵. Była to jedna z najszybszych podróży nuncjuszków posyłanych do Polski w pierwszej połowie XVII wieku. Pomimo to Lancellotti objął swą nuncjaturę zbyt późno, by mógł uczestniczyć w sejmie z 1623 roku, co było jego pierwszym zadaniem dyplomatycznym⁸⁶.

Biskup Lancellotti, przybywszy do Warszawy 27 kwietnia 1623 roku⁸⁷, jako pierwszy dyplomata papieski zamieszkał w przygotowanej i udostępnionej do tego celu rezydencji w obrębie bernardyńskiego klasztoru św. Anny przy Krakow-

⁸³ Dotychczas w całej literaturze funkcjonuje błędna data jego śmierci: „23 VII 1656”. Za F. Ughello SOC, *Italia Sacra*, t. 6, Venetiae 1720, k. 263 podaje ją m.in.: G. Remondini w swoim dziele przez nas cytowanym „Della Nolana Ecclesiastica storia”; *Encyklopedia Powszechna Orgelbranda*, t. 9, Warszawa, s. 142-143; F. Renato de Luca, *Vescovi di Nola appartenenti alla nobiltà*, „*Rivista Araldica*” 77(1979), n. 7, s. 147 oraz H. D. Wojtyńska, ANP, t. 1, s. 250. Tymczasem „*Liber defunctorum*” diecezji Nola, skąd zaczerpnięto wiadomości o śmierci i pogrzebie biskupa Lancellottiego, podaje datę o rok wcześniejszą: 23 VII 1655, zob. Nola, AD, *Liber defunctorum* I, II et III f.2v. Ponadto tenże rok śmierci potwierdza zachowane awizo „Di Roma, li 31 di luglio 1655. È venuto avviso della morte di Monsignore Lancellotti vescovo di Nola, seguita alla sua Chiesa in età di 83 ed 42 anni di vescovato essendo egli il Decano di Regno” (zob. Roma, Archivio Vaticano, (dalej cyt. Roma, AV), Avvisi 24 f. 242) oraz przekazy archiwalne zachowane w prywatnym archiwum Lancellottich na zamku w Lauro.

⁸⁴ Zob. G. Remondini, dz. cyt., t. 3, s. 300.

⁸⁵ Zob. T. Fitych, *Początki misji dyplomatycznej Giovanniego Battisty Lancellottiego, 31-szego nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622-1627)*. *Roczniki Teologiczne*. 46: 1999 z. 4, s. 79-118.

⁸⁶ Zob. T. Fitych, *Pierwszy miesiąc służby nuncjusza apostolskiego w Warszawie Giovanni Battista Lancellotti (1622-1627)*, (złożono do druku).

skim Przedmieściu⁸⁸, naprzeciw zamku królewskiego⁸⁹. Była to jego stała siedziba przez cały okres pełnienia misji nuncjusza apostolskiego, trwającej do dnia 25 czerwca 1627 roku⁹⁰. Prowadzone badania, już na etapie wstępnym pozwalają na stwierdzenie, że biskup Lancellotti bardzo sumiennie wywiązywał się z wielu powierzonych mu zadań dyplomatycznych, o czym świadczy liczba, intensywność i tempo wymiany jego korespondencji, jak też różnorodność wytworzonych akt.

3.4a. Niezwykle ważna dla całego Kościoła reforma Soboru Trydenckiego została w logiczny sposób sformułowana w priorytetach nuncjuszy apostolskich. Konkretnym tego dowodem jest poniższy uproszczony zestaw zadań Giovanniego Battisty Lancellottiego zawarty w jego instrukcji początkowej⁹¹. Sekretariat Stanu polecał mu m.in.:

- czuwanie nad tym, aby biskupi i duchowieństwo:
- zakładali seminaria duchowne i przyjmowali godnych kandydatów;
- spełniali obowiązek rezydencji;
- nie rozszerzali kompetencji o zakony wyjęte;
- nie kumulowali uposażeń i beneficjów;
- obsadzali parafie godnymi proboszczami i egzekwowali obowiązek ich rezydencji;
- ogłaszali w parafiach zapowiedzi małżeńskie;
- wizytowali parafie i przesyłali relacje o stanie diecezji;
- zwoływali synody i przesyłali ich dekrety (przed ogłoszeniem i realizacją);
- dbali o nierozpowszechnianie ksiąg zakazanych indeksem;
- odnowienie życia zakonnego zgromadzeń męskich i żeńskich przez:
- przeprowadzenie reformy;
- usprawnienie zarządzania prowincjami w porozumieniu z prowincjałami;
- umożliwienie osiedlenia się reformatów (poza klasztorami bernardynów);
- otoczenie opieką zarówno reformatów jak i bernardynów;
- rozwiązanie problemów zakonników wagabundów;
- formowanie dobrych spowiedników i kaznodziejów;
- zakładanie szkół parafialnych w celu formowania młodzieży (na wzór włoski);
- przywrócenie klauzury w zakonach żeńskich od przeorysz poczynając;

⁸⁷ Donosił o tym z Warszawy 29 IV 1623 audytor kard. C. de Torresa. Zob. Or.: BV, Barb.Lat. 6582, f. 105r.

⁸⁸ Fakt ten dokumentuje pierwszy z procesów informacyjnych przeprowadzonych przez nuncjusza w Warszawie w dniach 2 V – 11 V 1623, który dotyczy Andrzeja Lipskiego przenieszonego na Włocławek. Zob. Or.: AV, AC, Proc.Consist. ms. 19, f. 175v.

⁸⁹ Zob. T. Fitych, *Organizacja i inauguracja działalności nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego posła papieskiego w Polsce w latach 1622-1627* (złożono do druku).

⁹⁰ Zob. AV, Nunz.Pol. 41, f. 86r.

⁹¹ Zob. T. Fitych, *Instrukcja początkowa Giovanniego Battisty Lancellottiego, 31-szego nuncjusza apostolskiego w Polsce*, (złożono do druku).

- umacnianie religii katolickiej poprzez:
 - obecność na sejmie zwyczajnym w dniu 24 I 1623 i następnych tego typu zgromadzeniach celem obrony wolności, praw oraz dóbr Kościoła Katolickiego;
 - wzorową postawę jako biskupa;
 - odbudowanie prestiżu biskupów;
 - odzyskanie i odrestaurowanie utraconych kościołów;
 - przy wsparciu króla bronienie wolności wyznawania religii katolickiej nawet na terenach utraconych i zarządzanych przez innowierców;
 - czuwanie nad tym, by król nie promował innowierców i nie obsadzał nimi wyższych urzędów;
 - wzmożona ewangelizacja i umacnianie jedności chrześcijan;
 - realizowanie poleceń Kongregacji Propagandy Wiary⁹²;
 - relacje o stanie diecezji;
 - rozpoznanie stanu Kościoła w Szwecji poprzez rekonesans studenta z kolegium wileńskiego;
 - w celu nawrócenia Ormian zabiegających o obecność biskupa prawosławnego z Konstantynopola, rozpoznanie sytuacji przy pomocy bpa Lwowa;
 - określenie położenia unitów przy udziale biskupa Hipolita Pocieja i udzielenie im wsparcia;
 - nagradzanie duchownych trudzących się nad nawracaniem innowierców.

Dotychczasowe badania oparte o źródła dotyczące nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego nie pozwalają nam jeszcze na wyczerpującą ocenę chociażby niektórych z przedstawionych tu zadań nuncjusza, ale umożliwiają nam podjęcie pierwszej próby na rzecz zestawienia wstępnych wniosków i uogólnień co do sposobu i zakresu działalności jego nuncjatury:

3.4ab. „*reforma in capite*” polskiego episkopatu:

a) – w okresie pięciu lat nuncjatury Lancellottiego, zrealizował on szybko i starannie 12-ście procesów informacyjnych⁹³, przy czym z siedemnastu stolic biskupich istniejących w Rzeczypospolitej, w dziewięciu nastąpiły zmiany ordynariuszy, a cztery diecezje otrzymały nowych sufraganów, czyli aż 53% istniejących diecezji otrzymało nową obsadę, a sam episkopat, liczący w roku 1627 dwudziestu siedmiu biskupów, odnowiony został aż w 52%, nadal jeszcze god-

⁹² Nuncjuszowi polskiemu przypisano: „Polonia universa, Russia, Podolia, Lituania, Livonia, Prussia, Pomerania, Svetia, Gothia, Finlandia, Biarmia, Ducatus de Smolensco, Moscovia” – zob. Roma, CPF, Acta vol. 3 (1622-1625) f. 4. Pełniejszy opis Rzeczypospolitej i każdego z regionów opublikował nuncjusz Galeazzo Marescotti, *Vademecum pro nuntiis apostolicis in Polonia*, s. 78-79.

⁹³ Zob. T. Fiłtych, *Pierwszy proces informacyjny sporządzony w nuncjaturze Giovanniego Battisty Lancellottiego (02-11 V 1623 Warszawa, Andrzej Lipski wskazany na diecezję kujawską*, (złożono do druku).

ności biskupie otrzymują ludzie, którzy są bardziej pochłonięci sprawami świeckimi niż duchownymi⁹⁴;

b) – w episkopacie polskim miały jednak miejsce wewnętrzne napięcia i małołkowe ambicjonalne spory, które dotyczyły precedencji (Józef Velamin Rutski i Abraham Wojna) oraz kwestii uposażeń płynących z diecezji (Stanisław Łubieński i Andrzej Lipski). Ponadto występowanie innych niepokojących zjawisk potwierdza fakt, iż w dniu 17 sierpnia 1624 nuncjusz Lancellotti otrzymał niespotykane dotąd uprawnienia dotyczące możliwości osądzania i więzienia biskupów i arcybiskupów konspiracyjnych przeciwko królowi Zygmuntowi III jak i członkom rodziny królewskiej;

c) – nuncjusz utrzymywał bliskie kontakty z najwybitniejszymi polskimi hierarchami: arcybiskupem gnieźnieńskim i Prymasem Polski Wawrzyńcem Gembickim; Józefem Velaminem Rutskim, unickim metropolitą Kijowa w latach 1613–1637; Pawłem Piaseckim – jednym z najbardziej zaufanych sekretarzy Zygmunta III; Stanisławem Łubieńskim, wicekanclerzem Rzeczypospolitej w latach 1624–1627 i Jakubem Zadzikim kanclerzem i ordynariuszem chełmińskim;

3.4ac. życie osób konsekrowanych i stowarzyszenia ludzi świeckich:

a) – odnotowuje się w tym okresie wzrost sarmatyzacji jak też i liczebności – trzykrotny u zakonnic, których ogółem było ok. 2500, oraz wśród zakonników, których liczba u jezuitów, bernardynów i dominikanów waha się od 1000 do 1300, za tym faktem ukryte jest materialne poparcie magnaterii i szlachty, która ufundowała 75% domów zakonnych istniejących w Rzeczypospolitej;

b) – brak elitarnych środowisk, myśli, modlitwy i rodzimej mistyki stał u genezy potrzeby natychmiastowej odnowy wśród siedmiu wskazanych przez Lancellottiego (relacja z 7 VI 1624 r.) rodzin zakonnych, a w pierwszej kolejności u augustynianów, karmelitów i duchaczów⁹⁵;

c) – warunkiem powodzenia realizacji reformy zakonnej, obok sprowadzenia nowych zakonów żyjących wzorowo regułą swych założycieli (jezuici, reformaci i kapucyni) zdaniem nuncjusza, miały być wizytacje przeprowadzone przez generałów zakonnych, umocnienie struktur prowincjalnych, odsunięcie opatów komendatoryjnych (mianowanych przez króla) oraz obsadzenie Włochami funkcji przełożonych zakonnych;

d) – w kręgu nowych rodzin zakonnych Lancellotti udzielał skutecznego poparcia jezuitom i reformatom, ale nie widział możliwości dla efektywnej misji kapucynów (co pośrednio opóźniło ich przybycie do Polski dopiero w r. 1680);

e) – rodziny zakonne, a głównie jezuici pielęgnowali rozległą sieć szkół różne-

⁹⁴ Zob. T. Fitych, *Charakterystyka biskupów polskich w okresie nuncjatury Giovanniego Battisty Lancellottiego i Onorato Viscontiego (lata 1622-1636)*. (złożono do druku).

⁹⁵ Zob. T. Fitych, *Problematyka kościelna w korespondencji i dokumentach Giovanniego Battisty Lancellottiego posła papieskiego w Polsce w latach 1622-1627*. (złożono do druku).

go typu od seminariów, poprzez kolegia, kolegia papieskie aż do uniwersytetu wileńskiego włącznie, nuncjusz Lancellotti spełniając polecenie Kongregacji Propagandy Wiary w krótkim czasie przeprowadził wizytacje dwóch kolegió papieskich (w Braniewie i Wilnie), a następnie wspierał jezuitów zarówno w przebiegu ich długoletniej kontrowersji z Akademią Krakowską (spór trwał w latach 1616–1630) jak i wobec magnatów częstych przeciwników ich szkół, z racji tolerancyjnego traktowania innowierców;

f) – odnalezione źródła dokumentują w ogromnej większości pozytywny kontakt nuncjusza Lancellottiego z istniejącymi wówczas bractwami Niemców w Warszawie, Włochów w Krakowie oraz zaszczerpionym na gruncie polskim w r. 1624 stowarzyszeniem „Militiae Christianae”; jedynie bractwo św. Franciszka przy warszawskim kościele Bernardynów formułowało pod adresem Lancellottiego bliżej niezidentyfikowane niezadowolenie;

3.4ac. Unie kościelne:

a) – Giovanni Battista Lancellotti zainicjował swą misję nuncjusza w Polsce w momencie szczytowych napięć pomiędzy unitami i prawosławnymi, które przejawiały się w postaci prześladowań kapłanów i zakonników, a w końcu także w męczeńskiej śmierci unickiego biskupa Połocka Josafata Kuncewicza (+ 12 XI 1623), zgodnie ze wskazaniami Kongregacji Propagandy Wiary udzielał jednak poparcia metropolicie Józefowi Rutskiemu zarówno w jego sporze o precedencję jak też w wysiłkach na rzecz fundacji nowego kolegium dla 25 alumnów w pobliżu Kijowa jak też w zrównaniu w zakresie posiadanych uprawnień duchowieństwa unickiego z klerem łacińskim (decyzja KPF z 30 IV 1624), przy równoczesnym promulgowaniu zakazu przechodzenia unitów na ryt łaciński (decyzja Kongregacji Rozkrzewiania Wiary z 13 II 1624);

3.4ad. Obecność nuncjusza na sejmach⁹⁶:

a) – nuncjatura apostolska w Polsce miała charakter sejmowy, antyturecki i kontrreformacyjny, stąd wielką doniosłość miało polecenie instrukcji początkowej nakazujące Giovanniemu Battistcie Lancellottiemu szczególną czujność i troskę o sprawy Kościoła Katolickiego w Polsce oraz misje i sprawy chrześcijaństwa właśnie podczas obrad sejmowych;

b) – jedynie błędna organizacja wymiany nuncjusza w Warszawie, którą przygotował Sekretariat Stanu po fakcie zakupionej przez Cosimo de Torresa godności kardynalskiej, uniemożliwiła Lancellottiemu dotarcie na obrady sejmu zwyczajnego w r. 1623; natomiast pomimo zagrożeń w postaci epidemii (m. in. przed sejmem nadzwyczajnym 1624 r. r.) oraz w atmosferze działań wojennych prowadzonych przez króla ze Szwedami (sejm nadzwyczajny w Toruniu 1624 r.) podczas wszystkich następných posiedzeń sejmowych Lancellotti zabezpieczał spr-

⁹⁶ Zob. T. Fitych, *Obecność nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego na sejmach*. Saeculum Christianum. R. 5: 1998, nr 2, s. 145-194.

wy Kościoła i unii w osobistych rozmowach z królem, senatorami i parlamentarzystami oraz przekazywał do Sekretariatu Stanu obszerne i obiektywne raporty dyplomatyczne z przebiegu obrad sejmowych, postrzeganych w perspektywie priorytetów pastoralno-politycznych⁹⁷.

Zaprezentowane powyżej wyniki badań tylko po części wypełniają lukę istniejącą w literaturze przedmiotu. Należy tu więc jeszcze podkreślić, iż zaledwie w okresie pierwszego roku pracy w warszawskiej nuncjaturze Giovanni Battista Lancellotti za staranność, szybkość realizacji powierzonych mu zadań jak i rozwijany przezeń styl pracy dyplomatycznej aż siedmiokrotnie spotkał się z listownym uznaniem ze strony papieża i kardynała Sekretarza Stanu⁹⁸. Pozytywną ocenę jego osoby jako biskupa i dyplomaty potwierdzają także 8-letnie zabiegi króla Zygmunta III na rzecz jego promocji kardynalskiej⁹⁹ jak też osobiste kontakty z polskimi biskupami, którzy zapraszali Lancellottiego do udziału w konsekracjach biskupich czy korespondowali z nim nawet po zakończeniu misji dyplomatycznej w Polsce (n.p. Stanisław Łubieński). Niezwykle sumiennie współpracował biskup Noli z Kongregacją Propagandy Wiary, erygowaną zaledwie w roku 1622 m.in. z inspiracji jego brata kardynała Orazio Lancellottiego. To właśnie dwie szybko zrealizowane wizytacje seminariów papieskich oraz relacje o stanie życia zakonnego w Polsce, przygotowywane dla potrzeb tejszej kongregacji, świadczą zarówno o odwadze jak i obiektywności jego raportów. Lancellotti potrafił bowiem opisać między innymi negatywne zjawiska w życiu bernardynów, u których znajdowała się siedziba jego nuncjatury. Ponadto patrząc przez pryzmat zaangażowania na rzecz realizacji reformy trydenckiej i umacniania prestiżu biskupów, czego wyrazem było także sprawne realizowanie procesów informacyjnych aż połowy ówczesnego episkopatu, oraz obsługi sejmów z lat od 1624 do 1625 i pozostawania na swej placówce w sytuacji szerzącej się epidemii, możemy mówić o poważnym jego podejściu do powierzonych mu misji jak i priorytetów zaleconych w instrukcji początkowej.

* * *

Mamy nadzieję, że powyższa fragmentaryczna charakterystyka poszczególnych etapów kariery i służby kościelnej Giovanniego Battisty Lancellottiego, przyczyni się zarówno do szybszego powstania monograficznych opracowań dotyczących

⁹⁷ Zob. T. Fitych, *Obecność nuncjusza Giovanniego Battisty Lancellottiego na sejmach* (złożono do druku).

⁹⁸ Zob. T. Fitych, *Acta Nuntiaturae Polonae*, t. XXII – *Giovanni Battista Lancellotti (1622-1627)* cz. 1 (książka złożona do druku) – dalej opublikowane tam dokumenty cytuję z podaniem numeru N. i datą jego wystawienia: N. 49 z 13 V 1623; N. 117 z 4 XI 1623; N. 118 z 4 XI 1623; N. 151 z 6 I 1624; N. 175 z 17 II 1624; N. 217 z 27 IV 1624 i N. 255A z 25 VI 1624.

⁹⁹ Zob. T. Fitych, *Rekomendacje Zygmunta III Wazy w sprawie kardynalatu Giovanniego Battisty Lancellottiego nuncjusza apostolskiego w Polsce w latach 1622-1627*, (złożono do druku).

choćby tylko wybitnych duchownych przedstawicieli rzymskiego rodu Lancellottich jak też opracowań związanych z historią polskiej nuncjatury omawianego okresu. Ponieważ jednak na całościową charakterystykę zarówno 50-letniej posługi kościelnej jak i ocenę ponad 4-letniej misji dyplomatycznej nuncjusza Lancellottiego trzeba będzie jeszcze poczekać, między innymi w związku z brakiem pełnej edycji źródeł nuncjatury polskiej przynajmniej dla 1-szej połowy XVII wieku, jak też brakiem monograficznych opracowań posłów papieskich z tego okresu, na zakończenie dokonamy jedynie próby naszkicowania moralnej sylwetki biskupa Noli.

W tym celu zrekapitulujemy dotychczas zebrane dane (na podstawie przekazów źródłowych i ekspertyzy grafologicznej) dotyczące osobowości Giovanniego Battisty Lancellottiego¹⁰⁰. Pozwalają one już dzisiaj stwierdzić, iż fakt jego śmierci w opinii świętości, tzn. doskonałości moralnej wyróżniającej się ponad przeciętność, znajduje szereg dalszych potwierdzeń. Co więcej pomimo, iż należał on do nepotów Pawła V Borghese (1605–1621), to wydaje się, iż okazał się jednak godny papieskich nominacji, gdyż od samego początku swojej kariery, w podjętej służbie dyplomatycznej, wykazywał sumienną postawę, talent dyplomatyczny, umiejętność rządzenia i wierność duchowi Soboru Trydenckiego. Potwierdza to już list dziękczynny mieszkańców Benewentu i Królestwa Obojga Sycylii, którzy zawdzięczali mu jako wicegubernatorowi rozwiązanie skomplikowanej sytuacji. Pogląd ten umacniają także opinie jego przełożonych wystawiane jeszcze w trakcie pełnienia służby w Państwie Kościelnym, a następnie sam sposób objęcia i pełnienia duszpasterskiej posługi biskupiej w diecezji Nola. Również w trakcie realizowania misji nuncjusza apostolskiego w Warszawie, dostrzegano jego osobiste zaangażowanie, solidność i szybkość wywiązywania się z zadań dyplomatycznych, dlatego otrzymywał on liczne listowne wyrazy aprobaty i uznania ze strony Sekretariatu Stanu oraz króla Zygmunta III Wazy. Co więcej, z niektórymi wybitnymi polskiego episkopatu, łączyły go bliskie więzi, pielęgnowane poprzez korespondencję nawet po powrocie do diecezji Nola. Natomiast w relacji do szlachty polskiej, na podstawie sposobu ustosunkowania się do głośnej od roku 1612 sprawy podkomorzego sieradzkiego Aleksandra Koniecpolskiego, ukaranego ekskomuniką, możemy dostrzec u nuncjusza w pełni ludzkie nastawienie nacechowane głębokim zrozumieniem i wysokim poziomem empatii. Jest też znamienne, że zamknięcie przed nim drogi do promocji kardynalskiej nie wpłynęło na niego negatywnie, i co więcej, nadal przez kolejnych 28 lat, z dotychczasowym zaangażowaniem służył on Kościołowi, duszpasterzując w powierzonej mu diecezji Nola.

Z tak charakteryzowaną (na podstawie źródeł) postawą nuncjusza, zdaje się w pełni współbrzmieć kompetentna analiza grafologiczna autorstwa cenionego w tej dziedzinie prof. Pesce z Rzymu. Wyłonił się z niej wizerunek człowieka „o dużej sile witalnej i wielkiej potrzebie działania”, a zarazem o pogłębionej du-

¹⁰⁰ Zob. T. Fitych, *Osobowość i prestiż pralata Giovanniego Battisty Lancellottiego nuncjusza apostolskiego w Polsce (1622-1627)*, (złożono do druku).

chowości oraz silnej (niekiedy gwałtownej) i wybitnej osobowości zharmonizowanej wewnątrznie, a ponadto ujętej w karby moralnych zasad czy nawet moralnego rygoru. Swoistą predyspozycją dla pełnienia publicznych urzędów (n.b. przez kilka lat szczególnie utrudnionego, bo realizowanego w nieznanym wcześniej kraju jakim była dlań Polska) była zarówno „duża sprawność umysłowa” i „zdolność do kreatywnego i abstrakcyjnego myślenia”, jak też i ekstrawertyczność osobowości nuncjusza, wyrażająca się również „dużymi zdolnościami do współpracy i komunikacji z innymi”. Z pewnością w tych kontaktach ujawniała się – odkryta w toku grafologicznej analizy i niejako potwierdzona przez sprawę Koniccpolskiego – ciepła i ludzka zarazem dobroć cechująca nuncjusza, choć niekiedy kłopot sprawiał mu także impulsywny i gwałtowny charakter. Długie życie nuncjusza oddane aktywnej służbie Kościołowi, pod koniec pośród zmagania się z coraz bardziej trapiącymi go chorobami, wydaje się raz jeszcze potwierdzać odczytaną z charakteru jego pisma dużą energię witalną i wielką potrzebę działania.

MEZZO SECOLO DEL SERVIZIO ALLA CHIESA di Giovanni Battista Lancellotti – nunzio apostolico in Polonia (1622-1627)

Sommario

Giovanni Battista Lancellotti (*1575-1655) in seguito fu il trentunesimo nunzio papale in Polonia negli anni 1622-1627. Faceva parte della cerchia dei delegati papali accreditati nella corte, per i quali Sigismondo III dei Vasi (re della Polonia negli anni 1587-1632) e per 8 anni con una grande determinazione ambiva alla promozione a cardinale.

L'autore del sottostante contributo si occupa della edizione critica dell'atto della nunziatura e nello stesso momento prepara una prima sintesi sulla missione diplomatica di Giovanni Battista Lancellotti. Il suddetto contributo accanto ad alcune pubblicazioni di questo autore, completa non soltanto, esistente nella storiografia europea il vuoto biografico, ma (componendo le preziose mappe e tabelle) per la prima volta presenta il prestigio e le parentele della famiglia dei Lancellotti e in oltre valorizza le tappe della carriera del vescovo Lancellotti.

L'autore avendo analizzato una ricca base di fonti, riguardante questo argomento, per la prima volta nella letteratura polacca presenta i seguenti problemi: 1.la formazione e il lavoro curiale di Lancellotti fino a 1605; 2.il decennio della sua missione diplomatica nello Stato della Chiesa; 3.il quarantennio del suo servizio episcopale a Nola; 4.cinque anni della missione di nunzio a Varsavia.

Nell'epilogo ricercatore ed editore dell'atto di questa nunziatura ha fatto una valutazione preliminare dell'attività ecclesiale a diplomatica del Lancellotti, sfruttando tra l'altro la perizia grafologica per avvicinare la sua personalità.